

Հ. ԱՐԱՄՅԱՆ

ԶՐՈՒՅՑ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀԵՏ

Բոլոր նրանք, ովքեր 1945 թվականի ամռանը Սովետական Հայաստանի, Սովետական Միության և Սփյուռքի զանազան թեմերից եկել էին էջմիածին՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետության թափուր գահին համար գահակալ ընտրելու պաշտոնով, պաշտոնական ժողովներում և անպաշտոն հանդիպումների ընթացքին, մոտից ծանոթանալուց հետո Ազգրնտիր Տեղակալի հմայքոտ անձնավորության և հայրենաձևեր, ժողովրդաձևեր բազմազուտ գործունեությանը հետ, կողմնորոշվեցին իսկույն և եթ. յուրաքանչյուր պատգամավոր՝ իր սրտի և խղճի խորքում որոշած էր արդեն իր ընտրելին՝ և այդ ընտրելին միևնույն անձնավորությունն էր բոլոր սրտերում, բոլոր խղճերում, բոլոր գիտակցություններում։ Այսպես է, որ 111 պատգամավորների միաձայն հավանությանը և միահամուռ կամքով ընտրվեց Գեորգ Զ. Գեորգ Զյուրեքյան Արքեպիսկոպոսը—Գեորգ Զ. հայրապետը։ Այսպիսի միաձայն և միահամուռ ընտրություն, ինչպես քանիցս նշվեց այն օրերին, աննախընթաց էր Հայոց Հայրապետական ընտրությունների տարեգրությանց մեջ։

Բոլոր պատգամավորները և հյուրերը,—որոնց թվում և այս օրերը գրողն էր,—վերադարձան իրենց տեղերը՝ հայրապետական ընտրության հարցին լավագույն լուծումը տված լինելու գոհունակությամբ առջուց, համոզված, որ հանձին նորընտիր Վեհին, Հայոց ժողովուրդը կունենա իր հայրապետների երկարածիք շարքում ամենաընտիրներին, ամենամեծերից մեկը։ Բոլոր պատգամավորները վերադարձան իրենց տեղերը՝ «ոսկեվառ ակնկալություններ» կապած Գեորգ Զ.ի անձնավորության հետ, ինչպես նշվում էր հայրապետական անդրանիկ կոնդակում։

Եվ Վեհափառի հետագա հինգ տարիների կեցվածքն ու գործունեությունը ցույց տվե-

ցին, որ պատգամավորները լավագույն և ճշտագույն ներշնչումն էին ունեցել՝ և՛ իրենց ընտրության և՛ ընտրած անձնավորության հետ կապված «ոսկեվառ ակնկալություններ»ի մեջ։

Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի գործունեության ամենափայլուն հանգրվանը, նրա կյանքի ամենաշքեղ կոթողը՝ ժամանակագրականորեն գետնադրված է իր ընտրությունից ոչ շատ ժամանակ առաջ.—այն հանդիպումը, որ նա ունեցավ ժողովուրդների հանճարեղ Առաջնորդ Ստալինի հետ Կրեմլում։

Բայց քիչ փայլուն չեն նաև նրա գործունեության հանգրվանները՝ և իր ընտրությունից հետո։

Չխոսենք Վեհափառի աշակույր հսկողության և սրտագին հոգատարության մասին՝ ինչ վերաբերում է Մայր-Աթոռի պայծառացման, Հոգևոր Ճեմարանի պահպանման և զարգացման, «էջմիածին» ամսագրի հրատարակման, թեմերին ցույց տրված ուղիղ և մշտաթիվ ղեկավարության։ Դրանք, եթե հնարավոր է ասել՝ ճեղ-մասնադիտական պարտականություններ են, իր պաշտոնին սովորական և առօրյա կիրառումները։

Ինչ որ Վեհ. Գեորգ Կաթողիկոսի ճշմարիտ փառքն է կազմում և նրա իսկական մեծությունը, դա այն կեցվածքն է, որ նա ունեցավ համազգային պատմական, մեծ դեպքերի և շարժումների կապակցությամբ, համամարդկային մեծ երևույթների տնչությունում։

Այդ հանգրվաններից, այդ կեցվածքներից հիշատակենք մի քանիսը միայն։

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի վաղորդային, երբ Հայկական դատը վերադարձվեց, պատմական մնալու սահմանված է այն հուշագիրը, որ Վեհափառը այդ առթիվ ուզեց երեք Միծիրի Արևմտյան գործերի միևնույնություն, որոնք 1945 թվականի

դեկտեմբերի 16—26-ին գումարվել էին Մոսկվայում:

Հայկական արդար Դատի վերաբարձման հետ նույն օրերին, և մասամբ դրան կապակցված, ծագեց Սփյուռքի հայերի Հայրենիք վերադարձի հարցը. սկսվեց արտասահմանյան հայերի Հայրենադարձության մեծ շարժումը:

Մի բոցաշունչ հայրենասեր, մի արծվեհայաց անձնավորություն, ինչպիսին Ամենայն Հայոց Հայրապետն է, մի՞թե կարող էր անտարբեր հանդիսատես լինել նման պատմական մի մեծ շարժումի հանդեպ: Ո՛չ իհարկե: Եվ նա հենց իր առաջին Ընդհանրական կոնգրակում, որ ստացվեց արտասահման 1946 թվականի ամառամուտին, գրում էր աչքաքան սրտառուչ վերադու:

«Պիտի տեսնե՞մ արդյոք օտարության մեջ ցան ու ցրիվ ընկած հայությունը համախմբված իր հայրենի երկրում՝ Խորհրդային Հայաստանի իշխանության ներքո, որ աչքս խաղաղ գոցեմ, հոգուս և մարմնիս հանգիստ տամ և հայ ժողովրդի ողորմիսը լսեմ»:

Ինչ վերաբերում է Հայրենադարձության մեծ շարժումին, Վեհափառը իր այս առաջին Ընդհանրական կոնգրակի ակնարկությանը չբավարարվեցավ, այլ հետագային հատուկ կոնգրակներով, նամակներով և հեռագրերով ցույց տվեց, թե այս շարժումը ի՞նչքան մոտ է իր սրտին:

Վեհափառը, եթե լավ և հայրենասեր ՀԱՅ է և որպես այդպիսին չէր կարող անտարբեր հանդիսատես լինել հայ ժողովրդի ճակատագրի հետ կապված մեծ շարժումների, նա, դրա հետ զուգահեռ, լավ մաքր է, մարդասեր մաքր, և որպես այդպիսին, չէր կարող, իհարկե, անտարբեր մնալ համայն մարդկության ճակատագրի հետ կապ ունեցող մի շարժման հանդեպ, որ խաղաղության մեծ ու հարսնուն շարժումն է՝ ի հեծուկս պատերազմի հրձիգներին և «քաղաքակիրթ» պիտակ ունեցող մարդակներին:

Եվ Վեհափառի համազգային և համամարդկային նշանակություն ունեցող ակնառու մեկ կեցվածքն է այն պատմական դիմումը, որ նա արեց խաղաղության օգտին, Մոսկվայի և համայն Ռուսաստանի Պատրիարք Ալեքսիի ու Վրաց Պատրիարք-Կաթողիկոս Կալիստոսի հետ միասին:

Վեհափառ Գեորգ Զ.՝ այդ պայծառ հայրենասերի, խորաթափանց մտքի, լայնահայաց անձնավորության, արծվային հայացքով՝ հայության բոլոր հորիզոնները զննող և Սփյուռքի բոլոր խեղդերներին և գործիչներին վերաբերմամբ զարմանալիորեն ճիշտ և լայն ճանաչում ունեցող Հովակայետի հետ զրույցը, հոգեկան և մտային ճշմարիտ հանույք է ինձ համար: Եվ առիթից առիթ բախտ եմ ունենում վալելելու այդ հաճույքը:

Էջմիածնի Վեհաքանոն, Ռուսաց Պատրիարքի և Վրաց Պատրիարք-Կաթողիկոսի էջմիածին այցելությունից մեկ քանի օր հետո այցելում եմ Վեհափառին:

Ո՞վ կասեր, տեսնելով նրա ուղղորդ և պարթև հասակը, ուժեղ և առույգ կազմը, հանդիսական բայց աշխույժ շարժումները, և լսելով նրա խորը իմաստությունը և զարմանալի ողջմտությամբ ու մարդկանց ու իրերի ճանաչողությամբ թաթալուն խոսքերը, որ գտնվում է ութսուներկու ամյա մի անձնավորության ներկայությամբ:

Մերումազարդ, ծավաղուն կենսափորձ ունեցող մարդու իմաստություն և երիտասարդական ավյուն և աշխույժ—ահա՛ ինչպիսին է մեր Հայրապետը:

Հյուրասիրվում ենք Հայրենի երկրի սքանչելահամ մրգերով հենց էջմիածնի սեփական այգիներից բերված, կարկանդակներով, սուրճով: Եվ զրուցում ենք երկար՝ Հայրենի աշխարհում անդուլ և հարածուն թափով տեղի ունեցող շինարարության մասին, կուլտուրական և տնտեսական կյանքի շարունակական վերելքի մասին, հայրենադարձ հայերի զանազան բնագավառներում իրագործած հաջողությունների մասին, նրանց տրուտեսական-կենցաղային պայմանների հորածուն բարելավման մասին, Սփյուռքի պանդուխտ հայերի աննախանձելի վացությանց և բոլորին Հայրենիքում մեկտեղելու ցանկալիության մասին: Այս բոլորը շատ հետաքրքրական է և հաճելի: Բայց այսօրվա իմ այցելությունը ունի հատուկ նպատակ: Հայտնի է ինձ ներկա տարվա օգոստոսի 4—5-ին Վրաստանի մայրաքաղաքում, Հայոց հայրապետի, Համայն Ռուսաց Պատրիարքի և Վրաց Պատրիարք-Կաթողիկոսի խորհրդածողովը, և նրանց միացյալ դիմումը՝ խաղաղության օգտին: Գիտեմ, որ այդ դիմումը մամուլի միջոցով հանրային սեփականություն կդառնա: Բայց ես ցանկանում եմ լսել Հայոց Ընդհանրական Հայրապետի կենդանի Պատգամը խաղաղության և Պատերազմի հարցի մասին, որը ներկա ընթերցումը:

զբաղեցնում է ողջ մարդկությանը՝ որպես
ամենահարատապ հարցը բոլոր հարցերի մեջ:

— Վեհափառ, — դիմում եմ Գեորգ Զ.ին, —
չէ՞իք ցանկանա Ձեր Պատգամն ասել խաղա-
ղության և Պատերազմի հարցի մասին, որ-
պեսզի այն հասցնենք Սփյուռքի Ձեր հոգևոր
զավակներին «Էջմիածին» ամսագրի միջո-
ցով: Մայր Հայրենիքի հայերը, որ ունեն
ճշմարտացի և արդարակորով մամուլ և ռա-
դիո, լուսաբանված են այդ հրատապ հար-
ցում և կողմնորոշված: Գիտեն, թե ո՞վքեր են
պատերազմ ցանկանում և ի՞նչ դրդապատ-
ճառներով: Նույն պարագայի մեջ չեն
Սփյուռքի հայերը: Նրանք կարող են զոհ
դառնալ վաճառված մամուլի ստահող պրո-
պագանդային, և մոլորվել: Գիտեմ, թե Ձեր
խոսքը ի՞նչ հմայք ունի նրանց աչքին: Կարող
եք Ձեր Պատգամով օգնել նրանց կողմնո-
րոշվելու:

— «Էջմիածին»ի շտաով լույս տեսնող հա-
մարում տպագրվում են նյութեր Թբիլիսիում
տեղի ունեցած ժողովի մասին: Դրանց ըն-
թերցմամբ, Սփյուռքի մեր զավակները կիմա-
նան, թե իրենց Հայրապետը ի՞նչ հայացքներ
ունի խաղաղության և Պատերազմի հարցում:
Այնուամենայնիվ, ավելորդ չեմ համարում
մեկ անգամ էլ պարզել իմ հայացքները այդ
հարցի մասին: Խաղաղությունը այնպիսի
ցանկալի և կենսական մի բան է, որի օգտին
ի՞նչքան էլ խոսվի և գրվի, դեռ քիչ է: Որի
ամրակուռ հաստատման օգտին ի՞նչքան էլ
պայքարենք, ավելորդ չէ՞ ինչքան ժամանակ
գոյություն ունեն պատերազմ հրահրել ցան-
կացող անմարդկային ճիվաղներ...

Եվ Վեհափառը, որը գուցե չէր սպասում
մեր կողմից նման մի դիմումի: Մեկ րոպե
ընդհատում է իր խոսքը, և մտածողության
մեջ է ընկնում, շփվելով իր ալեփառ միտքը:
Նրեկ, ամփոփում է իր մտքերը:

— Քրիստոնեությունը, — շարունակում է
Վեհափառը՝ մի պահ լռելուց հետո, — կույի
և մահվան կրոն չէ, այլ խաղաղության և
կյանքի: Քրիստոնեական կրոնի Հիմնադրի
ծննդի հետ՝ հնչում է և խաղաղության պատ-
գամ. «...և յերկիր խաղաղություն, ի մարդիկ
հաճութիւն»: Ըստ Ավետարանի, այսպես են
երգում հրեշտակները Քրիստոսի հրաշափառ
Մենդյան օրը: Այդ խոսքերը կրկնվում են
Մենդյան տոնի մեր շարականների մեջ: Ու-
րեմն, խաղաղությունը քրիստոնյա եկեղեցի-
ների առաջին և ամենաազական պատվիրանն է:
Բայց միայն կրոնական տեսանկյունից չենք
նայում հարցին: Ի՞նչ կրոնական պատկանե-
լիություն էլ ունենանք, ի՞նչ կրոնական հա-
մուլամուլների տեր էլ լինենք, ամեն բանից
առաջ մարդ ենք, և որպես այդպիսին՝ չենք

կարող բացասական վերաբերմունք չունենալ
հանդեպ պատերազմին, որ մարդկության
համար գոյություն ունեցող մեծագույն ա-
ղետն ու չարիքն է: Խաղաղության պայման-
ներում, բնականոն պայմաններում, ի՞նչ ենք
անում. գիտության տրամադրած բոլոր մի-
ջոցներով աշխատում ենք փրկել մարդկային
կյանքեր, բուժել մարդկային վերքեր: Իսկ
ի՞նչ է ստացվում պատերազմի պայմաննե-
րում. տարիներով գորգուրանքով մեծացրած
երիտասարդության ծաղիկ կյանքը վտանգի
ենք ենթարկում: Սակայն պատերազմներում
միայն ռազմիկ երիտասարդությունը չէ, որ
զոհ է լինում, այլ և քաղաքային խաղաղ
բնակչությունը՝ երեխաներ, կանայք, ծերու-
նիներ..., առանց հաշվելու շենքերի, կուլտու-
րական հիշատակարանների, ինչքերի հասցը-
ված ավերածությունը: Եվ ի՞նչու այս բոլոր
աղետները — որպեսզի մի բուռ աշխարհա-
կանների փառասիրական մոլուցքները և ու-
րիշ մի խումբ մարդկանց շահույթի կիրքը
զոհացում գտնեն...

Իսկ խաղաղության առավելությունները
ակներե են: Խաղաղության պայմաններում,
մարդկային կյանքի կորուստ չի լինում. մար-
դիկ աշխատում են և ստեղծագործում, աշ-
խատում են երկար և երջանիկ ապրել, և այդ՝
յուրաքանչյուր մարդու բնական իրավունքն
է: Խաղաղության պայմաններում է, որ
ստեղծվում են տնտեսական լավագույն կյան-
քի. կենսամակարդակի հարաճուն բարձրաց-
ման միջոցներ, ստեղծագործվում են արվես-
տի, գրականության հրաշակերտներ, հառա-
ջագիծում է գիտությունը: Կան պնդողներ,
որ պատերազմը բարիք է, ինչպես, օրինակ
ոմն գեներալ Շասինի...: Բայց այդ պնդումը
ամենալայիշ ցնիգմն է, և ուրիշ ոչինչ: Կան
պնդողներ, որ պատերազմը առաջ է բերում
առաջադիմություն, կատարելագործություն:
Իսկ ի՞նչ բնագավառում. զենքերի բնագա-
վառում: Այսինքն, կատարելագործվում են
մահվան և քանդամների գործիքները: Իսկ
դա՞ չարիքի առաջադիմությունն է հանդիսա-
նում: Ո՛չ. ինչ կողմից էլ քննենք, պատե-
րազմը միայն և միայն չարիք է ծնում:

Խաղաղությունը միայն հնարավորություն
է տալիս երջանիկ կյանքի, ստեղծագործա-
կան թափի, արվեստի հրաշալիքների գեղա-
կերտումին: Նայեցեք թեկուղ մեր, Հայոց
պատմություն: Մեր արվեստի, շինարարու-
թյան, գրականության կոթողները չեն
ստեղծվել այն ժամանակները, երբ մեր ժողո-
վուրդը հառաքերաբար խաղաղ կյանք է ու-
նեցել: Իսկ սովետական շրջանի երեսուն
տարիներին, ի՞նչու հառաջադիմեցինք այս
աստիճան և ունեցյալ մեծամեծ կենսագոր-

ծումներ բոլոր բնագավառներում: Որովհետև վայելեցինք անընդմեջ խաղաղություն, եթի չհաշվենք Հայրենական պատերազմի շուրջ շորս տարիները: Հասարակա-տնտեսական նոր հասարակակարգում, երբ մարդիկ խաղաղ կյանք ունեն, ընդունակ են հրաշքներ գործելու:

Ահա քրիստոնեական և մարդկային այս տեսանկյուններից ելնելով է, որ Ռուսաց Պատրիարք Ալեքսեյ և Վրաց Պատրիարք-կաթողիկոս Կալիստորառ եղբայրակիցներին հետ՝ Թբիլիսիից լսելի արեցինք մեր ձայնը՝ խաղաղության օգտին, և պատերազմի հրձիգների դեմ: Այս անգամ, մեր կողմն ուղղված է բացառապես քրիստոնյա եկեղեցիներին:

Բայց միայն քրիստոնյաները չեն, որ խաղաղություն են ցանկանում: Ստոկհոլմի Կոչը ցույց տվեց, որ խաղաղության վրդապնդից են բոլոր բարի կամեցողության տեր մարդիկ՝ բուդդայականներ, բրահմանականներ, իսլամներ, հարաչելացիներ և ուրիշներ:

Սովետական Միության սահմաններում գտնվող քրիստոնյա երեք ինքնուրույն եկեղեցիների՝ Ռուսաց եկեղեցու, Հայոց եկեղե-

ցու և Վրաց եկեղեցու պետերի ծանոթությունը և մերձեցումը սկսվեց 1948 թվին, երբ իմ եղբայրակից Վրաց Պատրիարք-կաթողիկոսը և ես Մոսկվայում ներկա էինք Ռուսական Պրավոսլավ եկեղեցու ինքնուրույնության 500-ամյակի հանդիսություններին: Թբիլիսիի խորհրդաժողովը՝ ներկա տարվա օգոստոսին, և երկու Հովվապետների այցը էջմիածին, հանդիսացան մեր մերձեցման և գործակցության հետագա հանգրվանները: Ապագային, երեք եկեղեցիները, պահելով հանդերձ ծիսական-դավանական տարբերությունները, որոնք կազմում են յուրաքանչյուրի ինքնուրույնությունը, ավելի ևս սերտորեն կգործակցեն քրիստոնեական եղբայրակցության ոգով, և կպայքարեն խաղաղության օգտին աշխարհում, մնալով հավատարիմ իրենց կրոնական ըմբռնումներին և իրենց մարդկային խղճմունքին: Մեր ամենօրյա աղոթքն է, որ խաղաղությունը թագավորի աշխարհի վրա: Մեծ գործ են կատարում խաղաղասիրները, օրհնյալ լինեն նորա»:

